

Marian Arszyński

Toruńska Szkoła Konserwatorska w 50-lecie istnienia

Ochrona Zabytków 48/2 (189), 135-149

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marian Arszyński
(Zakład Konserwatorstwa)

TORUŃSKA SZKOŁA KONSERWATORSKA W 50-LECIE ISTNIENIA

W październiku 1945 r. na ręce głównego organizatora powstającego wówczas w Toruniu uniwersytetu, prof. Ludwika Kolankowskiego, wpłynął memoriał w sprawie utworzenia „katedry zabytkoznawstwa i konserwatorstwa”. Jego autorem był Jerzy Remer, przedwojenny Generalny Konserwator Zabytków RP. Inicjatywa ta znalazła rychło pozytywny odzew i już niebawem katedra o tej nazwie została powołana przy Wydziale Sztuk Pięknych¹. W ten sposób w końcu 1945 r. zapoczątkowana została w toruńskiej uczelni działalność dydaktyczna i badawcza ukierunkowana na problematykę ochrony i konserwacji zabytków. Formy organizacyjne tej odąd nieprzerwanie trwającej działalności ulegały z biegiem czasu licznym zmianom, by wreszcie w końcu lat 60-ych przybrać ostatecznie formę instytutu, pozostającego jednak po dziś dzień nadal w strukturze Wydziału Sztuk Pięknych. Przyjąwszy nazwę „Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa” stał się on dziełnicem miana i tradycji katedry utworzonej przez J. Remera w roku 1945. Jednocześnie został też spadkobiercą całego kapitału doświadczeń i osiągnięć nagromadzonego w ciągu następnych dziesięcioleci przez kolejne pokolenia pracowników Wydziału.

Pod koniec 1995 r. upływie więc półwiecza istnienia toruńskiej szkoły konserwatorskiej, a będący jej aktualnym upostaciowaniem Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa obchodzić będzie swój jubileusz.

Ta okrągła rocznica, upamiętniająca udział toruńskiej szkoły w procesie rozwoju polskiego konserwatorstwa i jego działań na rzecz naszego dziedzictwa kulturowego, jest okazją do przypomnienia jej rodowodu, założeń programowych, a także do zaprezentowania obecnego kształtu organizacyjnego oraz przedstawienia na wybranych przykładach jej bieżących przedsięwzięć badawczych.

Mówiąc o tym rodowodzie trzeba najpierw przypomnieć, że historyczne tradycje toruńskiej szkoły konserwatorskiej sięgają właściwie jeszcze dalej

wstecz, poza cezurę minionego półwiecza. Wiąza się one bowiem z wileńskimi korzeniami Wydziału Sztuk Pięknych i całego toruńskiego uniwersytetu.

Kiedy po zakończeniu II wojny światowej jej polityczne skutki uniemożliwiły dalszą działalność Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, liczne grono jego pracowników, a także część studentów znalazła się w Toruniu, gdzie podjęto kroki zmierzające do powołania nowej wyższej uczelni. Już w sierpniu 1945 r. kiedy uzyskano zezwolenie władz na utworzenie dwóch pierwszych wydziałów — przyrodniczego i humanistycznego, przy tym drugim przewidziano zorganizowanie Sekcji Sztuk Pięknych, która bardzo szybko przekształciła się w samodzielny wydział². Taki bieg wypadków nie dziwi, jeśli zważyć że wśród napływających do Torunia wileńskich akademików, grupa byłych pracowników i słuchaczy tamtejszego Wydziału Sztuk Pięknych była szczególnie liczna i zwarta. W chwili tworzenia Wydziału w Toruniu, stanowili oni prawie 100% jego ówczesnego stanu osobowego. W zupełnie innych warunkach zewnętrznych, lecz w atmosferze starej wileńskiej tradycji, rozpoczął się więc w Toruniu nowy etap ich akademickiej aktywności. Nie ulega wątpliwości, że tej właśnie atmosferze zawdzięczać należy w znacznej mierze przychylnie przyjęcie wspomnianego już memoriału J. Remera w sprawie ustanowienia w toruńskiej uczelni katedry zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. Zajęcia dydaktyczne dotyczące tej problematyki należały bowiem do istotnych elementów wileńskiej tradycji Wydziału. Wykłady z zakresu zabytkoznawstwa i konserwatorstwa zapoczątkowane zostały już w 1922 r. przez tegoż J. Remera, ówczesnego konserwatora zabytków na okręg wileński i nowogródzki. W pierwszej połowie lat 30-ych zajęcia te prowadził Stanisław Lorentz, a następnie przejął je Stefan Narębski, który zresztą w 1945 r. znalazł się również w Toruniu³.

1. J. Remer, *Studium Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*, „Życie Szkoły Wyższej” 1957, nr 7/8, s. 73 i n.; tenże, *Studia z Muzealnictwa i Konserwatorstwa — Wybór prac*, t. II, *Studia z Konserwatorstwa*, cz. 2, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, Seria B, t. XXI, Warszawa 1976, s. 111–148. Por. także: *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu — 1945–1955*, red. R. Galon, Warszawa 1957, s. 274.

2. *Uniwersytet...*, s. 275.

3. *Spis Wykładów i Skład Osobowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w Roku Akademickim 1923/24*, Wilno 1923, s. 33 oraz dalsze spisy wykładów za następne lata — *passim*. Por. także F. Ruszczyk, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, (w:) *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL Rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. II, Wilno 1929, s. 515 i n.

Wspominając wileńskie tradycje warto zwrócić uwagę na fakt, że ówczesne kierownictwo Wydziału Sztuk Pięknych USB w Wilnie wprowadzenie zagadnień zabytkoznawstwa i konserwatorstwa do programu nauczania od samego początku traktowało jako pierwszy krok na drodze do dalszego rozwoju tego przedmiotu. Uchwalony na początku lat 20-ych długofalowy plan rozwoju Wydziału przewidywał bowiem w dalszej perspektywie czasowej „... wyspecjalizowanie badaczy teoretyków (historyków sztuki, inwentaryzatorów zabytków) oraz badaczy praktyków (konserwatorów zabytków)”⁴. Sądzić wolno, że sformułowania te zapowiadały zamiar powołania w wileńskiej uczelni odrębnego kierunku studiów wyższych, w celu kształcenia konserwatorów różnych specjalności na poziomie akademickim. Do wybuchu II wojny światowej zamiar ten nie został wprawdzie zrealizowany, ale pierwotny program studiów dość poważnie rozszerzono. Wiele wskazuje bowiem na to, że zapoznawaniu słuchaczy z problematyką konserwatorską służyły nie tylko wykłady J. Remera, a później jego następców. W składach osobowych i spisach wykładów na Wydziale Sztuk Pięknych USB pojawiają się bowiem takie nazwiska jak Jan Borowski, Juliusz Kłos czy Tadeusz Szydłowski⁵. Byli to ludzie o silnie rozbudzonych zainteresowaniach konserwacją zabytków i sporym w tej dziedzinie dorobku. Trudno więc sobie wyobrazić, by w ramach swoich zajęć, dotyczących formalnie np. historii sztuki, rysunku czy miernictwa, nie podejmowali także problemów konserwatorskich. Domniemanie takie czyni wiarygodnym fakt, że w ogólnych sprawozdaniach z działalności Wydziału napotkać można informacje o przedsięwzięciach dydaktycznych, które trudno byłoby pomieścić w ramach programu wspomnianego wykładu wiodącego. Sprawozdania te mówią bowiem np. o pracach studentów „nad inwentaryzacją kilkunastu zabytków w Wilnie, Nowogródku, Nieświeżu i innych miejscowościach” czy wykonaniu „map dużego rozmiaru przedstawiających rozmieszczenie zabytków architektonicznych różnych epok na terenach Rzeczypospolitej”⁶. Na podstawie tak ogólnikowych informacji trudno oczywiście odtworzyć dokładny program prowadzonych w Wilnie zajęć dydaktycznych poświęconych tematyce konserwatorskiej. Wszystko wskazuje jednak na to, że miały one jedynie uzupełniać wiedzę i umiejętności z różnych dziedzin sztuki o ogólne informacje z teorii i praktyki konserwatorskiej. Studenci mieli nadto możliwości

przyswojenia sobie pewnych umiejętności praktycznych z miernictwa i rysunku technicznego, mających ułatwiać im wykonywanie prac dokumentacyjnych, przede wszystkim inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowych zabytków architektury.

Stopień rozwoju, który konserwatorstwo jako dziedzina nauczania akademickiego osiągnęło do 1939 r. na Uniwersytecie Wileńskim, niewątpliwie ułatwił prace nad założeniami do programu, opracowanymi w roku 1945 przez J. Remera dla Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Początkowo tematyka ochrony i konserwacji zabytków miała nadal charakter przede wszystkim teoretyczny i jedynie komplementarny w stosunku do innych przedmiotów objętych programem nauczania. Jedyna różnica polegała na tym, że tu powołana została katedra konserwatorstwa, której przed wojną w Wilnie nie było.

Jednak przejęta z Wilna ogólna koncepcja poddana została dość szybko zasadniczym modyfikacjom. Kolejny program zatwierdzony uchwałą Rady Wydziału z 15 marca 1947 r. podniósł już zajęcia dydaktyczne dotyczące ochrony i konserwacji zabytków z kategorii przedmiotów uzupełniających do kategorii przedmiotów kierunkowych. Wynika to ze stwierdzenia, że w ramach nowego programu przewiduje się możliwość „specjalizowania się słuchaczy w zabytkoznawstwie, konserwatorstwie i wiedzy o sztuce”⁷. W ramach tej specjalizacji przewidziano także możliwość zdobycia kwalifikacji w zakresie praktycznej konserwacji i restauracji zabytków malarstwa i rzeźby. Uzyskiwano je w ramach zajęć prowadzonych w pracowni Technologii Malarskiej i Materiałów Rzeźbiarskich, utworzonej w tymże 1947 r. pod kierownictwem Leonarda Torwirta, przy Katedrze Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. Początkowo kwalifikacje te nie były poświadczane przez odpowiednie sformułowanie w dyplomie⁸. Dopiero po pewnym czasie wprowadzono potwierdzenie uzyskania wspomnianych kwalifikacji przez ustanowienie odrębnego tytułu magisterskiego „w zakresie technologii i technik malarskich”. Pierwszy dyplom z tym tytułem wydany został w 1954 roku⁹.

Pomysł wprowadzenia do programu nauczania uczelni toruńskiej zajęć z zakresu praktycznej konserwacji dzieł sztuki zrodził się zapewne także z inspiracji wileńskimi tradycjami. Pewne oznaki zainteresowania tą problematyką pojawiły się bowiem na tamtejszym Wydziale Sztuk Pięknych już w latach 20-ych. W cytowanym już sprawozdaniu F. Ruszczy-

4. F. Ruszczyk, op. cit.

5. *Spisy Wykładów USB...*

6. F. Ruszczyk, op. cit.

7. *Uniwersytet...*, s. 276.

8. Konserwatorzy dzieł sztuki-technolodzy, którzy ukończyli studia w 1952 r. — m.in. B. Szczypiorska, D. Stankiewiczówna, Z. Zytne-

równa, otrzymali dyplomy z wpisem kwalifikacji — „w zakresie zabytkoznawstwa i konserwatorstwa”. Por. Album Dyplomantów w dziekanacie Wydziału Sztuk Pięknych UMK.

9. Dyplom z takim wpisem uzyskał jako pierwszy absolwent Zbigniew Brochwicz, późniejszy profesor, kierownik Zakładu i dziekan na Wydziale Sztuk Pięknych, por. tamże.

donosił mianowicie, że „w czasie konserwacji obrazu M. B. Ostrobramskiej odbyły się wykłady obejmujące stan zniszczenia, zabieg konserwacji i wyniki badań”¹⁰. Widać z tego, że program dydaktyczny realizowany przez ten Wydział uwzględniał już także pewne aspekty konserwacji i restauracji zabytków ruchomych, a nawet związanych z tym badań, choć w niewielkim i tylko teoretycznym zakresie.

Twórcy programu toruńskiego, powołując w 1947 r. Pracownię Technologii Malarskiej i wprowadzając w ślad za tym zajęcia dydaktyczne mające służyć nauczaniu techniki i metodyki badań oraz zabiegów konserwatorskich, wychodzili jednak daleko poza skromne ramy wileńskiego pierwowzoru. Od chwili powołania Pracowni Technologii Malarskiej zarysowała się jeszcze wyraźniej tendencja do autonomizacji poszczególnych kierunków studiów.

Wprawdzie utrzymany został nadal wspólny kurs ogólny, obejmujący I i II rok studiów, tak że wszyscy studenci Wydziału uczestniczyli w zajęciach prowadzonych przez pracownię artystyczne, uzyskując tym sposobem podstawowe wykształcenie plastyczne, jednak na III i IV r. studiów treść zajęć dydaktycznych różnicowała się coraz silniej¹¹. Z jednej strony wyodrębniły się studia czysto artystyczne w zakresie malarstwa, grafiki i rzeźby, z drugiej — studia w zakresie konserwatorstwa i zabytkoznawstwa. W tych ostatnich akcentowały się coraz wyraźniej różnice między bardziej teoretycznie ukierunkowanymi specjalizacjami w zakresie konserwatorstwa i muzealnictwa, a specjalizacją w zakresie technologii i technik sztuk plastycznych. Specjalizacja ta nastawiona na przygotowanie studentów do wykonywania zabiegów konserwatorskich w praktyce, utrzymywała jednak nadal ściślejszy związek z tokiem nauczania przedmiotów artystycznych na Wydziale.

Niebawem, bo już w 1950 r. proces autonomizacji postąpił już tak daleko, że zdecydowano się na formalne utworzenie dwóch odrębnych kierunków studiów. Jeden z nich nazwano Studium Artystyczno-Dydaktycznym, drugi Studium Konserwatorstwa i Muzealnictwa. W ślad za tymi zmianami nastąpiły jeszcze dalsze, idące w tym samym kierunku przekształcenia, bo oto w ramach Studium Konserwatorstwa i Muzealnictwa wprowadzono trzy odrębne specjalizacje: zabytkoznawstwo i konserwatorstwo, muzealnictwo oraz techniki malarskie powiązane z praktyczną konserwacją. Podział na te specjalizacje od roku akademickiego 1951–1952, zaczął obowiązywać już od pierwszego roku studiów¹².

W tym samym czasie miały miejsce dwa dalsze wydarzenia, mające duże znaczenie dla rozwoju struktur organizacyjnych Wydziału. Otóż w 1951 r. dotychczasowa Pracownia Technologii, istniejąca przy Katedrze Konserwatorstwa przekształcona została w samodzielną Katedrę Technologii i Technik Malarskich, na czele której stanął Leonard Torwirt¹³. Fakt ten miał zasadniczy wpływ na zdynamizowanie procesu rozwoju specjalizacji technologiczno-konserwatorskiej.

Drugim ważnym wydarzeniem było przeniesienie na Wydział Sztuk Pięknych katedry historii sztuki, która od 1945 roku wchodziła w skład Wydziału Humanistycznego¹⁴. Uzupełniło to wachlarz reprezentowanych na Wydziale dyscyplin o ważną dla jego działalności naukowej i dydaktycznej dziedzinę wiedzy, wzmocniło ogólny potencjał naukowy, ponadto zwiększyło znacznie możliwości rozwijania w ramach Wydziału interdyscyplinarnych przedsięwzięć, zarówno w dziedzinie badań, jak i dydaktyki.

Po wielu drobniejszych modyfikacjach planu i toku studiów wprowadzonych w drugiej połowie lat 50-ych, istotniejszych zmian dokonano w roku 1964. Zmierzano one do pogłębienia specjalizacji i lepszego przygotowania absolwentów do przyszłej pracy zawodowej. Na specjalizacji zabytkoznawstwo i konserwatorstwo wprowadzono do planu studiów takie nowe przedmioty, jak np. historia rzemiosł artystycznych, elementy socjologii, ćwiczenia archiwalne. Na specjalizacji technologia i techniki malarskie dokonano także zmian zmierzających do zwiększenia roli dyscyplin przyrodniczych, takich jak chemia, fizyka i biologia.

Najistotniejsze przemiany organizacyjne i programowe dokonały się jednak na przełomie lat 60-ych i 70-ych. W 1969 r. zgodnie z ogólnymi tendencjami reformy szkolnictwa wyższego w Polsce, również na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu utworzono strukturę instytutową. Wyniki tej reformy, która miała również swój podtekst polityczny, są — jak wiadomo — różnie oceniane. Jednak w przypadku Wydziału Sztuk Pięknych przyniosły one w płaszczyźnie merytorycznej w ostatecznym bilansie pozytywne skutki. Proces kształcenia konserwatorów i muzeologów, przebiegający dotąd równoległe z kształceniem plastyków, przede wszystkim jednak coraz bardziej intensywnie uprawiane badania naukowe, zyskały teraz w powstałym instytucie wyraźniej zarysowane i bardzo korzystne ramy organizacyjne¹⁵. W pierwszym, najtrudniejszym okresie kształtowania się struktury instytutu i modelowania za-

10. F. Ruszczyc, op. cit., s. 527.

11. *Uniwersytet...*, s. 276 i 296.

12. Tamże, s. 280.

13. Tamże, s. 281 i 296. Charakterystyka sylwetki L. Torwita — por. W. Domasłowski, *Leonard Torwirt (1912–1967)*, (w:) *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochro-

ny Zabytków”, Seria B, t. LXXXI, Warszawa 1987, s. 125.

14. *Uniwersytet...*, op. cit.

15. M. Arsyński, *Kształtowanie się toruńskiej szkoły konserwacji zabytków i muzealnictwa i jej zasługi dla regionu*, (w:) *Miejsce Uniwersytetu M. Kopernika w nauce polskiej i jego rola w regionie*, red. S. Kalemka, Toruń 1989, s. 125.

sad jego działania funkcję jego dyrektora pełnił Wiesław Domasłowski. Obecnie sprawuje ją Józef Flik¹⁶.

Przyjęcie struktury instytucyjnej wiązało się m.in. z przemianowaniem działających dotychczas katedr na zakłady, z tym że jednocześnie dotychczasowa Katedra Technologii i Technik Sztuk Plastycznych rozdzielona została — odpowiednio do aktualnych potrzeb dydaktycznych, a zwłaszcza badawczych — aż na cztery oddzielne zakłady:

- Technologii i Technik Malarskich,
- Konserwacji Zabytków Ruchomych (obecnie Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowej),
- Konserwacji Papieru i Skóry,
- Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych.

Razem z przemianowanymi z katedr zakładami Historii Sztuki oraz Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa w skład Instytutu weszło więc sześć zakładów oraz wyodrębniona organizacyjnie Pracownia Fotograficzna.

Końcowym etapem procesu tworzenia struktury organizacyjnej Instytutu był dokonany w 1977 r. podział Zakładu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na dwie oddzielne jednostki — Zakład Konserwatorstwa i Zakład Muzealnictwa. Od tego momentu nie podlegała ona już dalszym zmianom.

Z chwilą powstania Instytutu utrwalił się także ostatecznie podział na dwa odrębne kierunki 5-letnich studiów:

1) Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki, z trzema specjalnościami:

- konserwacja i restauracja malarstwa i rzeźby polichromowanej,
- konserwacja i restauracja papieru i skóry,
- konserwacja i restauracja rzeźby kamiennej i elementów architektonicznych

(od 1994 na tych 3 specjalnościach obowiązuje 6-letni tok studiów).

2) Konserwatorstwo i Muzealnictwo (od 1991 r. — Ochrona Dóbr Kultury), z dwiema specjalnościami:

- konserwatorstwo
- muzealnictwo¹⁷.

Omawiając — nawet pobieżnie — działalność dydaktyczną Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa wspomnieć też trzeba, że obok wyżej przedstawionych studiów stacjonarnych organizowano także inne formy kształcenia. Jeszcze przed upowszechnieniem się w Polsce studiów podyplomowych przeprowadzono w ramach Wydziału Sztuk Pięknych w latach 1966–1969 szereg kursów konserwacji zabytków

architektury dla pracowników PP PKZ, w tym osobne dla wyższej i średniej kadry inżyniersko-technicznej. Od 1972 r. działa z niewielkimi przerwami zaoczne studium, noszące początkowo nazwę Studium Konserwacji Zabytków Architektury, po pewnych zmianach programowych przekształcone w Studium Zaoczne Ochrony Dóbr Kultury. W latach 1975–1981 i 1989–1991 działało też Podyplomowe Studium Muzeologii, a w latach 1971–1980 Podyplomowe Studium Konserwacji Malarstwa.

Uzupełniając charakterystykę tej podstawowej działalności dydaktycznej dodać jeszcze można, że Instytut współuczestniczył także w kształceniu czy dokształcaniu konserwatorów różnych specjalności, organizowanych przez inne uczelnie czy instytucje — by wspomnieć tylko studia podyplomowe konserwacji zabytków oraz badań architektonicznych przy Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej¹⁸.

Po tym pobieżnym przeglądzie faktów i problemów wyznaczających bieg pięćdziesięcioletnich dziejów toruńskiej szkoły konserwatorskiej warto spojrzeć na nie raz jeszcze, z ogólniejszej perspektywy, ułatwiającej próbę bilansu i oceny.

Jeśli uprzytomnić sobie pozycję wyjściową w roku 1945 — z profesorami J. Remerem i S. Narebskim jako jedynymi fachowymi pracownikami, reprezentującymi konserwatorstwo na Wydziale i porównać ją z dzisiejszym stanem osobowym Instytutu zatrudniającego sto cztery osoby, w tym przeszło siedemdziesięciu naukowców akademickich różnych stopni, to ocena dynamiki rozwoju wypaść może tylko pozytywnie. Podobnie wypadnie ocena, jeśli za jej kryterium uznać np. sytuację lokalową. Na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych jednostki organizacyjne Wydziału zaangażowane w proces kształcenia konserwatorów zajmowały bowiem zaledwie ok. 900 m² powierzchni użytkowej, dziś natomiast Instytut dysponuje lokalami o powierzchni 4250 m², co zresztą jeszcze nie zaspokaja w pełni potrzeb¹⁹.

Nie inaczej wypadnie ocenić skalę rozwoju szkoły, jeśli brać pod uwagę liczbę studentów. W 1947 r. na całym Wydziale Sztuk Pięknych studiowało bowiem zaledwie sześćdziesięciu siedmiu studentów różnych specjalności, zaś w 1995 w samym tylko Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na studiach stacjonarnych znajduje się przeszło trzystu studentów²⁰.

Ograniczenie się jednak tylko do takich powierzchniowych acz efektownych porównań prowadziłoby jednak do zbytniego uproszczenia oceny. Aby uzy-

16. Funkcję dyrektora Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa pełnili kolejno: prof. dr Wiesław Domasłowski (1969–1979), doc. dr Marian Arszyński (1979–1981), prof. dr hab. Zygmunt Waźbiński (1981–1984), prof. dr hab. Wiesław Domasłowski (1984–1987), prof. dr Maria Roznerska (1987–1991), prof. dr Józef Flik (od 1991).

17. M. Arszyński, *Kształtowanie się toruńskiej szkoły...*, s. 125–127.

18. Dane zaczerpnięte z akt Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa.

19. Tamże.

20. Tamże. W uzupełnieniu warto dodać, że do 1995 r. studia ukończyło w sumie 953 absolwentów — 571 na kierunku konserwacja i restauracja i 228 na kierunku ochrona dóbr kultury (konserwatorstwo i muzealnictwo).

skąć właściwą płaszczyznę odniesienia dla głębszej i wszechstronnejszej analizy rozwoju toruńskiej szkoły konserwatorskiej, a także jej wileńskich anteceden- sów, musimy sobie bodaj w ogólnych zarysach uprzy- tomnić sytuację w dziedzinie organizacji kształcenia konserwatorów w kraju i zagranicą, i z tej perspekty- wy spojrzeć na dokonania obu tych ośrodków. Dla większej czytelności rozważania w tej kwestii podzie- lić trzeba będzie na dwa oddzielne ekskursy: dotyczą- cy kształcenia specjalistów w dziedzinie ogólnej prob- lematyki ochrony i konserwacji zabytków, ze szcze- gólnym uwzględnieniem zabytków urbanistyki i ar- chitektury, oraz dotyczący kształcenia fachowców przygotowanych do wykonywania praktycznych za- biegów konserwatorskich i restauratorskich przy za- bytkach malarstwa i rzeźby.

Omawiany program nauczania uwzględniał wpraw- dzie również duży kompleks przedmiotów tworzących podstawę specjalizacji w dziedzinie muzealnictwa, jed- nak charakterystyka i analiza tej części programu sta- nowi już oddzielne zagadnienie, nie mieszczące się w ramach artykułu przeznaczonego do publikacji na łamach nie muzeologicznego, lecz konserwatorskiego czasopisma fachowego.

Przeświadczenie o celowości czy nawet koniecz- ności włączenia problematyki konserwatorskiej do programów nauczania szkół wyższych, zwłaszcza kształcących architektów, dotarło do powszechnej świadomości dopiero pod koniec XIX wieku. Jednak dopiero zjazdy niemieckich konserwatorów w Erfur- cie w 1903 r. i w Moguncji w 1904 r. nadały sprawie kształcenia konserwatorów na szczeblu akademickim znacniejszy rozgłos²¹. Echa dyskusji toczonych w Niemczech i innych krajach europejskich docierały dość szybko także do polskiego środowiska konser- watorskiego, którego czołowi przedstawiciele podzie- lali poglądy zagranicznych kolegów odnośnie ko- nieczności zorganizowania specjalistycznego kształce- nia w dziedzinie konserwatorstwa na odpowiednich wydziałach szkół wyższych²².

Dyskusje toczne głównie w Niemczech konkretne efekty przyniosły jednak dopiero na początku naszego stulecia. Najwcześniej, bo w 1907 roku zajęcia z za- kresu konserwacji zabytków wprowadzone zostały do planu studiów Politechniki Berlińskiej, a niebawem również Wiedeńskiej.

Do początku lat 20-ych ich śladem poszły jednak tylko nieliczne uczelnie europejskie²³. Na ziemiach

polskich pierwszą była Politechnika Warszawska, któ- ra w 1915 r. wprowadziła do programu utworzonego wówczas Wydziału Architektury, przedmiot „konser- wacja zabytków”. Pierwszym jego wykładowcą został Jarosław Wojciechowski, legitymujący się dużym do- świadczeniem zawodowym zdobytym w czasie dzia- łalności w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Prze- szłości oraz na stanowisku architekta diecezji kujaw- sko-kaliskiej²⁴.

Dopiero w 1927 r. Ogólnopolski Zjazd Konserwa- torski podjął uchwałę o konieczności fachowego przygotowania konserwatorów drogą kształcenia na poziomie akademickim²⁵, a jeszcze później, bo w 1937 r. wydane zostały oficjalne zalecenia władz oświatowych w tej sprawie²⁶.

W tej sytuacji Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, który konserwację zaby- tków wprowadził do programu nauczania już na początku lat 20-ych, uznać należy — obok Politech- niki Warszawskiej — za prekursora nauczania tego przedmiotu na wyższych uczelniach w Polsce. Tego zaszczytnego miana nie można odmówić także Wy- działowi Sztuk Pięknych uniwersytetu toruńskiego, który z kolei w trudnych warunkach pierwszych po- wojennych miesięcy 1945 r. podjął wysiłek nie tylko kontynuowania, lecz i dalszego rozwijania wileńskich tradycji nauczania konserwatorstwa.

Nie negując znaczenia tych działań, należy jednak rozważyć, czy znacznie wyższe uznanie nie przysłu- guje twórcom toruńskiej szkoły konserwatorskiej za inne jeszcze dokonania. Wskazać tu należy przede wszystkim na ich wkład w rozwój ogólnej koncepcji kształcenia konserwatorów.

Jak już wspomniano, model akademickiego kształ- cenia konserwatorów realizowany początkowo we wszystkich uczelniach zagranicznych i krajowych był bardzo prosty. Przewidywał on czysto mechaniczne dołączenie pewnej ilości wykładów i ćwiczeń przy- bliżających studentom ogólną problematykę ochrony i konserwacji zabytków, do tradycyjnych programów studiów z zakresu architektury czy historii sztuki. Na- wiązując do tego modelu, realizowanego w Wilnie i początkowo także w Toruniu, J. Remer, jego następ- cy i współpracownicy, opracowali i wylansowali zu- pełnie nową koncepcję kształcenia. Polegała ona na ustanowieniu pełnowymiarowych, od początku spe- cjalistycznie ukierunkowanych studiów odbywanych według jednolitego, cztero- lub pięcioletniego planu

21. M. Arszyński, *Konserwatorstwo jako dyscyplina akademicka*, (w:) *Konserwator i zabytek — in memoriam Jerzego Remera*, War- szawa 1991, s. 72 i n.

22. J. Muczkowski, *Jak konserwować zabytki przeszłości*, Kraków 1914, s. 24.

23. M. Arszyński, *Konserwatorstwo jako dyscyplina...*

24. J. Zachwatowicz, *Kształcenie konserwatorów na Wydziale Ar- chitektury Politechniki Warszawskiej*, „Ochrona Zabytków”, 1971,

nr 1/2, s. 123. Por. też A. Karczewski, *Problemy i zagadnienia opieki nad zabytkami*, Kraków 1947, s. II, s. 130 i n.

25. *Ogólnopolski Zjazd Konserwatorów w Warszawie w 1927 r. (Uchwały i rezultaty)*, „Ochrona Zabytków Sztuki”, z. 1-4, Warszawa 1930/1931 oraz J. Remer, *Studia z Muzealnictwa...*, t. II, cz. 1, s. 156.

26. Rozporządzenie Ministra WRiOP z dnia 1 VI 1937, „O ustroju szkół artystycznych” (Dz. Ustaw RP, nr 44 z dnia 15 VI 1937, poz. 344.

nauczania. W miejsce poprzedniego modelu, w którym konserwatorstwo stanowiło jeden z wielu przedmiotów uzupełniających program głównego kierunku studiów, zaproponowano obecnie model zupełnie odmienny, w którym konserwatorstwo podniesione być miało ze szczebla przedmiotu pomocniczego do rangi dyscypliny tworzącej rodzaj wspólnego mianownika dla treści i formy całego procesu dydaktycznego, zamykającego się w ramach autonomicznego kierunku studiów.

Przyjęcie takiej nowatorskiej koncepcji studiów pociągało oczywiście za sobą konieczność opracowania odpowiedniego programu nauczania. Znalazł się w nim pokaźny godzinowo kurs historii sztuki, jednocześnie jednak uwzględniony został duży zespół przedmiotów reprezentowanych słabo lub wręcz nie uwzględnianych w ogóle w dotychczasowych programach studiów z zakresu historii sztuki czy architektury, aplikujących wiedzę i umiejętności nieodzowne dla rozwiązywania zadań stawianych przez współczesną praktykę konserwatorską. Wymienić tu można przykładowo takie przedmioty, jak historia urbanistyki z elementami historii kultury materialnej, historia i teoria konserwatorstwa, organizacja i zadania służby konserwatorskiej, historia organizacji i techniki budownictwa, zagadnienia konserwacji architektury i urbanistyki itd. Jednocześnie program przewidywał dość znaczną ilość zajęć wdrażających studentów do pewnych umiejętności praktycznych, jak rysunek, inwentaryzacja pomiarowa, badania architektoniczne itd.

Wydaje się, że właśnie opracowanie i udoskonalenie wyżej omówionych koncepcji i programu studiów uznaje się za najważniejsze dokonanie w pięćdziesięcioletnim dorobku Instytutu.

Przechodząc do przedstawienia kształcenia specjalistów w dziedzinie praktycznych zabiegów konserwatorskich na wstępie podkreślić należy, że miało ono o wiele dłuższe tradycje, szczególnie za granicą, ale także i w kraju. Różne formy tego kształcenia, w tym również na szczeblu akademickim, istniały już w XIX wieku²⁷. Jednak w większości szkół artystycznych spychane było ono na margines działalności dydaktycznej, co nie sprzyjało osiąganiu dobrych rezultatów nauczania.

Największy mankament tak zorganizowanego kształcenia polegał jednak na tym, że szkoły artystyczne z natury rzeczy nie były w stanie zapewnić procesowi dydaktycznemu odpowiedniego zaplecza badawczego. W miarę postępu w dziedzinie metod i technik konserwatorskich mankament ten stawał się coraz bardziej dolegliwy.

Natomiast w Toruniu po 1945 r. zaistniały zupełnie odmienne warunki. Z jednej bowiem strony Wydział Sztuk Pięknych stwarzał niezbędne dla procesu kształcenia zabytków sztuki środowisko artystyczne, z drugiej zaś reprezentujące nauki ścisłe wydziały tej samej uczelni ułatwiały organizację zaplecza badawczego.

Pozostanie trwałą zasługą L. Torwirta i jego współpracowników, że potrafili oni te wyjątkowe warunki wykorzystać dla opracowania oryginalnej koncepcji studiów konserwatorskich, stanowiącej twórcze połączenie podstawowych składników procesu tradycyjnego kształcenia artystycznego, z wykładami i ćwiczeniami mającymi służyć przyswojeniu studentom pewnych elementów wiedzy — przede wszystkim z dziedziny chemii, fizyki i biologii.

Studia odbyte według tego planu na kierunku konserwacja i restauracja dzieł sztuki kończą się napisaniem pracy magisterskiej dotyczącej jakiegoś zagadnienia konserwatorskiego lub technologicznego, sporządzeniem kopii zabytkowego dzieła sztuki oraz wykonaniem pracy konserwatorskiej wraz z odpowiednimi badaniami i dokumentacją (tzw. praca dyplomowa).

Również i w tym przypadku przyjęcie nowej koncepcji pociągało za sobą konieczność stworzenia dostosowanego do niej programu nauczania. Obydwa te opracowania ocenić trzeba wysoko, jako znaczący wkład do procesu doskonalenia systemu kształcenia konserwatorów dzieł sztuki.

Do wspomnianych tu osiągnięć doliczyć trzeba także opracowanie wszystkich pochodnych elementów organizacji toku studiów, jak np. szczegółowe plany określające dla poszczególnych przedmiotów nauczania ich wymiar godzinowy, szczegółowe programy precyzujące treści i formy nauczania, programy plenerów artystycznych wakacyjnych i praktyk konserwatorskich, itd. Na uznanie zasługuje też wysiłek włożony w opracowanie od podstaw lub znaczną modyfikację metodyki zajęć dydaktycznych w ramach poszczególnych przedmiotów.

Na zakończenie chwilę uwagi poświęcić należy działalności naukowej toruńskiej szkoły konserwatorskiej. Przedstawione w załączeniu krótkie charakterystyki poszczególnych zakładów, informujące też o prowadzonych tam badaniach, zwalniają mnie od obowiązku wchodzenia w szczegóły. Uzupełniając treść tych informacji uwypuklić jednak wypada zasadnicze cechy ogólne tej działalności.

Jeśli chodzi o badania prowadzone metodami nauk humanistycznych, to dodać tylko można, że cechują się one ogólną tendencją do podejmowania tematyki mającej związek z szeroko pojętą problematyką zaby-

27. Por. m.in. H. Kortan, *Die Meisterschule für Konservierung und Technologie an der Akademie der Bildenden Künste in Wien und ihre Vorläufer seit Metternich*, „Restauratorenblätter”, Bd. 7, Wien

1984, s. 35 i n. oraz W. Ślesiński, *Z dziejów nauczania technologii i technik malarskich*, „Ochrona Zabytków”, 1965, nr 3, s. 35–39.

tkoznawczą, konserwatorską i muzeologiczną. Na znacznie obszerniejsze uwagi zasługują natomiast badania dotyczące problematyki praktycznej konserwacji zabytków, gdzie elementy nowatorskie wystąpiły szczególnie wyraźnie. Przede wszystkim wskazać należy na oryginalność koncepcji przystosowania metod i wyników badań nauk ścisłych, zwłaszcza chemii, fizyki i biologii, do badania dzieł sztuki i udoskonalenia metod i środków zarówno diagnostyki, jak i terapii konserwatorskiej.

Wprawdzie już w XIX w. w różnych ośrodkach europejskich dostrzegać zaczęto korzyści mogące płynąć dla konserwatorstwa ze współpracy z naukami ścisłymi, w praktyce jednak, poza chlubnymi wprowadzaniem ale dość rzadkimi wyjątkami, jak udział m.in. M. Faradaya, J. Liebiga, L. Pasteura, M. Pettenkofera czy J. Fabera w pracach naukowych na rzecz konserwacji zabytków, współpraca taka nie została w sposób planowy i ciągły podjęta²⁸.

W pierwszej połowie XX wieku miały miejsce wprawdzie dalsze próby rozwijania takiej współpracy, ale zupełnie wyjątkowo dochodziło — jak w przypadku Królewskiego Instytutu w Brukseli — do jej praktycznego urzeczywistnienia na większą skalę²⁹.

Pozostanie więc wielką zasługą L. Torwirta i jego pierwszych bliskich współpracowników, że dalekowzrocznie dostrzegli w bezpośredniej i stałej współpracy z naukami ścisłymi ogromną szansę na skierowanie rozwoju toruńskiej szkoły na drogę, którą wkrótce podążać zaczęły przodujące ośrodki konserwatorskie w świecie. Rozwijając tę współpracę, nie tylko w skali krajowej, w sposób najbardziej konsekwentny i dynamiczny, przede wszystkim zaś instytucjonalnie najwyższej zorganizowany, stworzyli oni w Toruniu najwcześniejszą możliwości realizacji nowoczesnego modelu postępowania konserwatorskiego, który jednocześnie nie uronił żadnych wartościowych elementów tradycyjnego warsztatu konserwatora-artysty. Nawiązując bowiem ścisłą współpracę z naukami eksperymentalnymi, aż do powołania specjalistycznych pracowni na terenie Wydziału, a następnie Instytutu, nie tylko nie zaniedbano tradycyjnego współdziałania z dyscyplinami artystycznymi, ale współpracy tej nadano nawet bardziej skuteczne formy. Wobec zaznaczających się coraz silniej rozbieżności między warsztatem artystycznym sztuki dawnej i współczesnej, postanowiono zatrudnić w Zakładzie Technologii

i Technik Malarskich, obok konserwatorów, odpowiednio utalentowanych i zainteresowanych artystów plastyków. Powierzono im przede wszystkim realizację programów dydaktycznych mających przyswoić studentom odpowiednie umiejętności artystyczne — nieodzowny element ich przyszłego warsztatu konserwatorskiego. Jednocześnie jednak pracownicy ci wnieśli niemały wkład w dorobek naukowy Instytutu. Bez ich udziału trudno byłoby przeprowadzać prace badawcze dotyczące artystycznych, a zarazem techniczno-technologicznych podstaw warsztatu konserwatora dzieł sztuki — by wspomnieć tylko studia nad odtworzeniem dawnych technik i technologii malarskich.

Dzięki takiej interdyscyplinarnej strukturze wspartej na szeregu laboratoriów i pracowni artystycznych, Instytut (który ma prawo nadawania doktoratów³⁰) oraz został zaliczony przez KBN do kategorii „A”) stworzył nie tylko zaplecze wspierające doraźnie jego działalność dydaktyczną, ale także sprawny warsztat naukowy, służący realizacji szerzej zakrojonych projektów naukowych³¹. W ten sposób otwarta została droga do spełnienia jednego z najważniejszych kryteriów jakości każdej dyscypliny akademickiej — organicznej jedności badań naukowych z procesem dydaktycznym.

Jednocześnie zaś — przedziwnym zrzędzeniem losu — zrealizowana została dzięki temu idea Ferdynanda Ruszczyca, która ożywiła go w czasie prac nad reaktywowaniem w 1919 r. Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, po długiej przerwie spowodowanej popowstaniowymi represjami carskimi. Zafascynowany specyficznym *genius loci* wileńskiej uczelni, „gdzie jeden z Wydziałów nosił nazwę *Literatury i Sztuki, a na którym obok naukowca Lelewela spotykamy nazwiska artystów, Smuglewicza i Rustema...*” marzył on o stworzeniu uczelni artystycznej... a zarazem uniwersytetu, łączącego pod wspólnym dachem naukę i sztukę³².

ZAKŁAD HISTORII SZTUKI

Kierownik: dr hab. Józef POKLEWSKI

Katedra Historii Sztuki została powołana w 1945 r. na Wydziale Humanistycznym. Jej kuratorem do 1951 r. był prof. Kazimierz Hartleb. Po przeniesieniu Katedry (od 1969 r. Zakładu) Historii Sztuki na Wydział Sztuk Pięknych w roku 1952 jej kierownikami

28. Ch. Wolters, *Naturwissenschaftliche Methoden in der Kunstwissenschaft*, (w:) *Methoden der Kunst- und Musikwissenschaft*, Bd. 6, München 1970, passim, oraz A. v. Rohr, *Kunst unter Mikroskop und Sonde*, Berlin 1973, passim.

29. Tamże.

30. Ponadto Wydział posiada uprawnienia do przeprowadzania przewodów kwalifikacyjnych I i II stopnia w dziedzinie sztuk plastycznych w dyscyplinie artystycznej: konserwacja i restauracja

dzieł sztuki.

31. Od roku 1964 istnieje własny periodyk naukowy Wydziału a następnie Instytutu. Ma on postać osobnej serii (Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo) naukowego czasopisma Uniwersytetu pt. „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, w skrócie AUNC. Dotychczas wydano 25 tomów.

32. F. Ruszczyk, op. cit., s. 510.

byli kolejno: Zbigniew Hornung, Gwido Chmarzyński, Jadwiga Puciata-Pawłowska, Marian Kutzner, Jerzy Z. Łoziński, Szczęsny Skibiński i Zygmunt Kruszelnicki.

W Zakładzie zatrudnionych jest ośmiu historyków sztuki. Ich badania naukowe koncentrują się wokół następujących problemów: sztuka Prus w okresie przedkrzyżackim, późnogotycka architektura miast

1. Zakład Historii Sztuki. Ćwiczenia na dziedzińcu ratusza toruńskiego. Fot. W. Górski, A. Skowroński
1. Department of the History of Art. Courses held in the courtyard of the Toruń town hall. Photo: W. Górski, A. Skowroński

pobrzeża bałtyckiego, nowożytne malarstwo gdańskie, architektura Polski Północnej XVII i XVIII w., historyzm w sztuce pomorskiej, sztuka Wilna oraz problemy sztuki nowoczesnej i współczesnej. W ramach interdyscyplinarnej współpracy uczestniczą także w badaniach i pracach konserwatorskich podejmowanych w ramach działalności naukowej innych zakładów. Pracownicy Zakładu prowadzą wszystkie zajęcia dydaktyczne z dziedziny historii sztuki (wykłady, ćwiczenia, seminaria, ćwiczenia terenowe) według oddzielnych programów: jednego dostosowanego do potrzeb kierunku „Konserwacja i restauracja dzieł sztuki”, drugiego do potrzeb kierunku „Ochrona dóbr kultury”.

Wybór ważniejszych publikacji wyników badań pracowników:

J. Puciata-Pawłowska, *Z dziejów stosunków artystycznych Torunia i Gdańska w XVI i XVII wieku*, „Teka Komisji Historii Sztuki” t. 1, 1959, s. 143–238.

J. Puciata-Pawłowska, *Jacek Malczewski*, Wrocław 1968.

Z. Kruszelnicki, *Z dziejów postaci „Frasobliwej” w sztuce*, „Teka Komisji Historii Sztuki”, t. 2, 1961, s. 7–117.

Z. Kruszelnicki, *Historyzm i kult przeszłości w sztuce pomorskiej*, Warszawa 1984.

M. Michnowska, *Ze studiów nad XIV-wiecznym poliptykiem toruńskim*, „Teka Komisji Historii Sztuki”, t. 2, 1961, s. 121–212.

M. Kutzner, *Cysterska architektura na Śląsku w latach 1200–1330*, Toruń 1969.

J. Łoziński, *Pomniki Sztuki w Polsce*, t. 1–2, Warszawa 1985–1992.

A. Grzybkowski, *Wczesnośredniowieczny kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979.

E. Pilecka, *Charakter hanzeatyckiej sztuki miast pruskich późnego średniowiecza na przykładzie sakralnej architektury Gdańska*, (w:) *Sztuka Prus XIII–XVIII w.*, Toruń 1994, s. 41–70.

A. Błażejewska, *Kamienna rzeźba figuralna z czasów przedkrzyżackich w Prusach*, (w:) *Sztuka Prus XIII–XVIII w.*, Toruń 1994, s. 71–88.

A. Mosingiewicz, *Jan Adam Kulmus i jego portret w Bibliotece Gdańskiej PAN — nowy człowiek w starożytnych ramach*, „Libri Gedanenses” 1994, nr 11/12, s. 47–77.

J. Poklewski, *Święta Lipka*, Warszawa 1986.

J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994.

ZAKŁAD KONSERWATORSTWA

Kierownik: prof. dr hab. inż. arch. Jan TAJCHMAN

Zakład jest jednostką wiodącą dla studiów o specjalności: konserwatorstwo. Wywodzi się z tradycji naukowej i dydaktycznej Katedry Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa powołanej już w r. 1946 i prowadzonej przez Jerzego Remera. Od momentu przekształcenia jej w 1977 r. w Zakład, funkcję jego kierownika pełnili kolejno — Kazimierz Malinowski, Jerzy Frycz, Marian Arszyński.

Obsadę personalną Zakładu tworzy zespół siedmiu pracowników: trzech architektów, dwóch absolwentów Wydziału specjalności konserwatorstwo, jeden historyk sztuki i jeden technik budowlany. Jeden z pracowników jest rzeczoznawcą Min. Kult. i Sztuki.

Badania prowadzone w Zakładzie koncentrują się w następujące grupy tematyczne:

1. Organizacja i technika dawnego budownictwa,
2. Morfologia, systematyka i chronologia stolarskiego detalu architektonicznego,
3. Historia i teoria ochrony i konserwacji zabytków,
4. Metody konserwacji dzieł architektury,
5. Architektura: warowna, miejska i mieszkalna.

Wyniki tych badań mają dużą wartość ogólnopoznawczą, nadto zaś wnoszą istotny wkład do specjalistycznej wiedzy nieodzownej dla właściwego programowania, prowadzenia i nadzorowania prac konserwatorskich.

Etatowi pracownicy Zakładu oraz wielu specjalistów zapraszanych do współpracy w ramach prac zleconych prowadzi zajęcia dydaktyczne o decydującym dla profilu specjalizacji znaczeniu — jak np.: historia oraz teoria ochrony i konserwacji zabytków, organizacja i technika budownictwa, morfologia, systematyka i chronologia detalu architektoniczno-budowlanego, ochrona i konserwacja zabytków architektury i urbanistyki, historia ogrodów i zagadnienia ochrony krajobrazu, dokumentacja historyczna, dokumentacja pomiarowo-rysunkowa i badania architektoniczne, wykłady z konserwatorstwa. Dzięki takiemu programowi studiów specjalistycznych absolwenci otrzymują przygotowanie do prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z programowaniem, realizacją i nadzorowaniem przedsięwzięć konserwatorskich w dziedzinie architektury i urbanistyki. Tym samym są przygotowani do pracy w służbach konserwatorskich i instytucjach związanych z ochroną dóbr kultury.

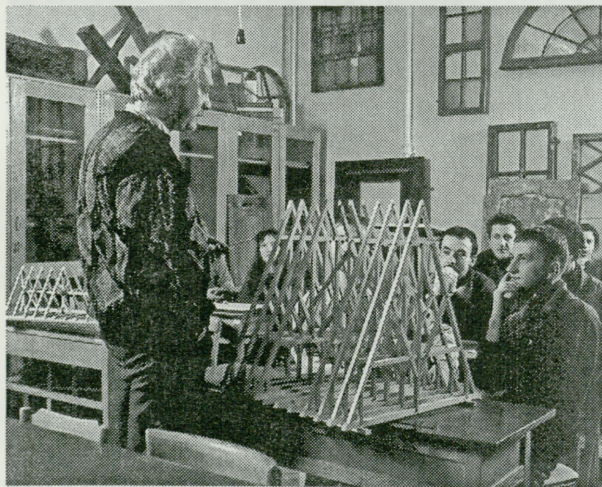
Wybór ważniejszych publikacji wyników badań pracowników:

J. Remer, *Studia z muzealnictwa i konserwatorstwa (wybór prac)*, t. 1–3, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria B, t. XLI, Warszawa 1976.

M. Arszyński, *Technika i organizacja budownictwa ceglanego w Prusach*, „Studia do Dziejów Rzemiosła i Przemysłu”, t. 9, Warszawa 1970.

J. Frycz, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918*, Warszawa 1975;
E. Gąsiorowski, *Ratusz staromiejski w Toruniu w okresie średniowiecza*, Toruń 1971.

W. Kalinowski, *Problemy ochrony i konserwacji zabytkowych układów przestrzennych miast i osiedli*, Toruń 1971.

2. Zakład Konserwatorstwa. Ćwiczenia z historii technik budowlanych. Fot. W. Górski, A. Skowroński
2. Department of Conservation. Courses in the history of construction techniques. Photo: W. Górski, A. Skowroński

J. Tajchman, *Stropy drewniane w Polsce. Propozycja systematyki*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria C, t. IV, Warszawa 1989.

J. Tajchman, *Stolarka okienna w Polsce. Rozwój i problematyka konserwatorska*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria C, t. V, Warszawa 1990.

M. Arszyński, *Budownictwo warowne zakonów krzyżackiego w Prusach (1230–1454)*, Toruń 1995.

ZAKŁAD MUZEALNICTWA

Kierownik: prof. dr hab. Zygmunt WAŻBIŃSKI

Zakład jest jednostką wiodącą dla toku studiów o specjalności: muzealnictwo.

Początkowo problematyką muzealnictwa — zarówno w zakresie badawczym, jak i dydaktycznym — zajmowała się część pracowników Katedry (następnie Zakładu) Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa, kierowanej kolejno przez J. Remera i K. Malinowskiego. Ich osiągnięcia stały się podstawą do wyodrębnienia w 1977 r. osobnego zakładu Muzealnictwa, którym od początku kieruje jego obecny zwierzchnik. W Zakładzie pracuje sześć osób — jeden historyk sztuki i pięciu absolwentów specjalności muzealnictwo. W twórczości naukowej tego zespołu dominują trzy wątki: historia sztuki (m.in. zagadnienia mecenatu artystycznego we Włoszech w 1 poł. XVII w. oraz problematyka malarstwa gdańskiego XVII w.), znawstwo malarstwa i rzemiosła artystycznego oraz historia kolekcjonerstwa i muzealnictwa. Część tych badań realizowana jest przy współpracy z innymi instytucjami naukowymi — m.in. Muzeum Narodowym w Warszawie, Max-Planck Institut w Rzymie, Kunsthistorisches Institut we Florencji.

Etatowi pracownicy Zakładu przy współpracy innych Zakładów Instytutu oraz specjalistów zapraszanych do współpracy w ramach wykładów zleconych prowadzą zajęcia dydaktyczne o decydującym dla profilu specjalizacji znaczeniu, jak np.: historia kolekcjonerstwa, doktryny artystyczne, wystawiennictwo muzealne, znawstwo malarstwa i rzeźby, zabytkoznawstwo rzemiosł artystycznych, seminaria muzeologiczne itd. Dzięki takiemu programowi studiów specjalistycznych absolwenci zyskują przygotowanie do pracy w muzeach i innych placówkach wystawienniczych oraz w charakterze rzeczoznawców dla powstającego w Polsce rynku sztuki.

Wybór ważniejszych publikacji wyników badań pracowników:

L. Brusewicz, *Ars Emblematica. Ukryte znaczenia w malarstwie holenderskim XVII w. Katalog wystawy*, Warszawa 1981 (większość haseł).

A. Saar-Kozłowska, *Geneza fundacji pomnika grobowego Anny Wazówny w kościele NP Marii w Toruniu*, (w:) *Sztuka Torunia i Ziemi Chełmińskiej*,

3. Zakład Muzealnictwa. Ćwiczenia w Muzeum Okręgowym w Toruniu. Fot. W. Górski, A. Skowroński
3. Department of Museums. Courses held in the Regional Museum in Toruń. Photo: W. Górski, A. Skowroński

1133–1815, *Materiały z Sesji...*, Warszawa 1986, s. 159–180.

T. de Rosset, *Obrazy z Wiśniowca w kolekcji Andrzeja Mniszcha*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, XXV, 1994, s. 141–168.

J. Tylicki, *Drei Schleisische Zeichnungen und ein verschollenes Werk von Spranger*, „Zeitschrift für Kunstgeschichte”, 1/1994, s. 90–101.

Z. Ważbiński, *Vasari i nowożytna historiografia sztuki*, Warszawa 1975.

Z. Ważbiński, *II Cardinale F. M. Del Monte 1549–1626, Mecenate di artisti, consigliere di politici e di sovrani*, Firenze 1994, 2 vol.

M. Woźniak, *Sztuka złotników toruńskich manieryzmu i baroku*, Warszawa 1986.

ZAKŁAD TECHNOLOGII I TECHNIK MALARSKICH

Kierownik: prof. dr Józef FLIK

Zakład wywodzi się z Pracowni Technologii Malarzkiej i Rzeźbiarskiej powstałej w 1947 r. i przemianowanej następnie na Katedrę, którą kierował L. Torwit (do 1965 r.), K. Malinowski jako kurator (1965 do 1968) i W. Domaśowski (1968–1969). Z chwilą wyłonienia się z niej zakładu Technologii w 1969 r. funkcję jego kierownika do 1992 r. sprawował Z. Brochwicz. W Zakładzie zatrudnionych jest piętnastu pracowników naukowo-dydaktycznych, siedmiu konserwatorów-technologów, dwóch chemików-technologów i sześciu artystów malarzy.

Badania realizowane w Zakładzie skierowane są przede wszystkim na problematykę dawnych i nowych technik malarskich. Tematyka badawcza dotyczy malarstwa sztalugowego, ściennego, iluminator-

skiego oraz rzeźby drewnianej i kamiennej. Wyniki prac służą zarówno poznaniu warsztatów malarskich i rzeźbiarskich, jak również praktyce konserwatorskiej. Odrębny nurt stanowią prace zmierzające do udoskonalenia procesów badania dzieł sztuki przez zastosowanie metod nauk eksperymentalnych (np. chromatograficzne badania pigmentów i spoiw). Badania te mają najczęściej charakter interdyscyplinarny. Prowadzone są bowiem przy zastosowaniu najnowszych, często prekursorskich metod techniczno-laboratoryjnych, w korelacji z badaniami nad dawnymi traktatami artystycznymi i farmakologicznymi i doświadczeniami warsztatowo-artystycznymi.

Zasadniczymi przedmiotami nauczania w Zakładzie są: technologia i techniki malarskie w rozwoju historycznym, identyfikacja podłoży i warstw malarskich z zastosowaniem nowych metod fizyko-chemicznych, dokumentacja technologiczno-konserwatorska, rekonstrukcja technik malarskich na podstawie starych traktatów i przepisów malarskich. Zakład prowadzi także nauczanie rysunku i malarstwa, w tym również ćwiczenia z kopiowania dzieł malarstwa średniowiecznego i nowożytnego. Służą one wykształceniu zdolności artystycznych studentów i wzbogacają ich wiedzę w zakresie technologii

4. Zakład Technologii i Techniki Malarskich. Ćwiczenia z badań struktury technicznej obrazu. Fot. W. Górski, A. Skowroński
4. Department of Painting Technologies and Techniques. Research into the technical structure of paintings. Photo: W. Górski, A. Skowroński

i technik malarskich, co ma duże znaczenie dla udoskonalenia ich warsztatu konserwatorskiego.

Zarówno w zakresie badań, jak i dydaktyki Zakład jest placówką usługową dla wszystkich specjalności Instytutu, kieruje także odpowiednio do jego kompetencji ukierunkowanymi pracami magisterskimi i doktorskimi.

Wybór ważniejszych publikacji prezentujących wyniki badań i prac konserwatorskich pracowników zakładu:

Z. Brochwicz, *Charakterystyka XVII-wiecznych narzutów wapiennych w elementach dekoracyjnych Kamienicy pod Gwiazdą w Toruniu*, AUNC, V, 1973.

Z. Brochwicz, *Zastosowanie barwników organicznych jako czynników kontrolnych w bibułowej chromatografii splotowej, ciągłej w ramach identyfikacji węglowodanowych spoiw malarskich*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, XX, 1994.

Z. Brochwicz, G. Jaworski, E. Mirowska, *Zastosowanie bibułowej chromatografii rozdzielczej do identyfikacji barwników malarskich*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, XIX, 1993.

J. Flik, *Toruńskie portrety mieszczkańskie drugiej połowy XVI wieku z Muzeum w Toruniu (technologia i techniki malarskie)*, Toruń 1982.

J. Flik, *Portret Mikołaja Kopernika z Muzeum Okręgowego w Toruniu — studium warsztatu malarskiego*, Toruń 1990.

E. Mirowska, M. Poksińska, I. Wiśniewska, *Identyfikacja podobraz i spoiw malarskich w zabytkowych dziełach sztuki*, Toruń 1986.

M. Poksińska, *Polichromia romańskiej i wczesnogotyckiej rzeźby architektonicznej. Zespół rzeźby trzebnickiej*, Toruń 1993.

ZAKŁAD KONSERWACJI MALARSTWA I RZEŻBY POLICHROMOWANEJ

Kierownik: prof. dr Maria ROZNERSKA

Zakład jest jednostką prowadzącą specjalność: konserwacja malarstwa i rzeźby polichromowanej.

Pierwszym kierownikiem Zakładu wyłonionego w 1969 r. z kierowanej do 1965 r. przez L. Torwirta Katedry Technologii i Technik Malarskich był Jerzy Wolski, a następnie Zofia Wolniewiczowa. Od 1979 r. kieruje nim Maria Roznerska.

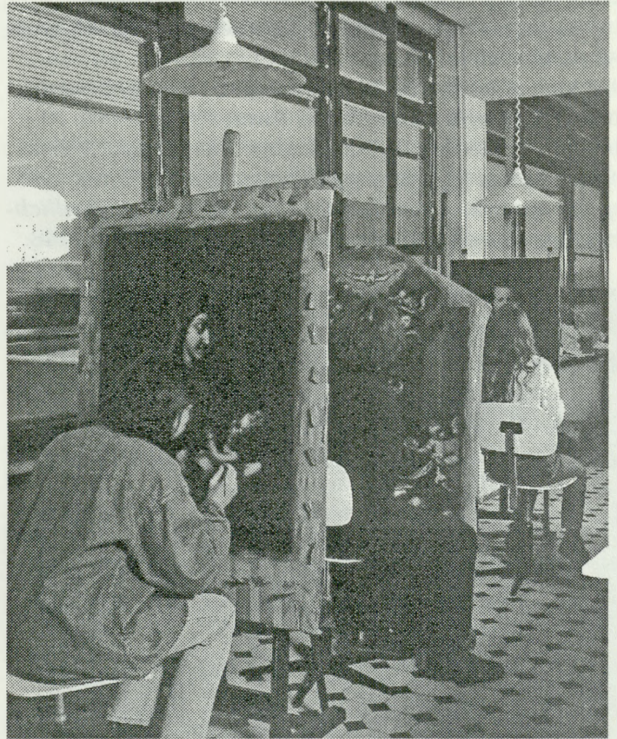
Zakład zatrudnia aktualnie dziesięciu pracowników naukowo-dydaktycznych o kwalifikacjach konserwatorów malarstwa i czterech pracowników naukowo-technicznych i technicznych. Dwóch pracowników jest rzeczoznawcami Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Prowadzone w ramach Zakładu badania naukowe zmierzają do udoskonalenia istniejących i poszukiwania nowych metod naukowej analizy struktury i substancji obrazów i rzeźb oraz nowych metod i środków ich konserwacji i restaurowania. Wymienić tu można pra-

ce zmierzające zarówno do udoskonalenia techniki, dublowania obrazów, jak i opracowania alternatywnych do tego zabiegu metod wzmacniania podobrazii płóciennych, w tym także techniki klejenia na styk.

Ciekawe wyniki uzyskano także w badaniach nad metodyką analizy struktury płócien zabytkowych oraz również w badaniach dotyczących techniki XIX-wiecznego malarstwa i głównych problemów jego konserwacji.

Na wzmiankę zasługują także prace nad problematyką niszczenia malowideł ściennych przez sole oraz nad stosowaniem pianek poliuretanowych spienianych *in situ* do konserwacji zabytkowych elementów drewnianych. Podejmuje się też prace nad udoskonaleniem metod dokumentacji konserwatorskiej przy użyciu techniki komputerowej. Prowadzono także szereg prac konserwatorskich odpowiednio dobieranych pod kątem ich naukowej i konserwatorskiej problematyki. Były one programowane, przeprowadzane i dokumentowane przy zastosowaniu wyników badań osiągniętych w Zakładzie (m.in. malowidła ścienne w zamkach: Lidzbark i Malbork, w kościołach w Lubiechowie, Jeleniej Górze, Kłępsku oraz w kościele Mariackim w Gdańsku).

5. Zakład Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej. Ćwiczenia z konserwacji malarstwa sztalugowego. Fot. W. Górski, A. Skowroński

5. Department of the Conservation of Paintings and Polychromy Sculpture. Courses in the conservation of easel painting. Photo: W. Górski, A. Skowroński

W Zakładzie kształcą się specjaliści w zakresie konserwacji malarstwa i rzeźby polichromowanej. Program studiów zapewnia im zdobycie kwalifikacji w zakresie programowania, a w dużej mierze także samodzielnego prowadzenia badań struktury, techniki i technologii dzieł sztuki pod kątem potrzeb konserwatorskich, ustalania stanu zachowania zabytków, stawiania na podstawie uzyskanych wyników naukowo ugruntowanych diagnoz konserwatorskich a w konsekwencji do opracowywania szczegółowych wytycznych postępowania konserwatorskiego. Równocześnie przygotowują one do samodzielnego wykonywania prac artystycznych i zabiegów techniczno-konserwatorskich objętych zbiorowym pojęciem konserwacji i restauracji zabytków z uwzględnieniem dokumentacji zarówno stanu zachowania zabytków, jak i przebiegu badań, konserwacji i restauracji.

Wybór ważniejszych publikacji prezentujących wyniki badań i prac konserwatorskich pracowników Zakładu:

B. Rouba, *Budowa techniczna obrazów malowanych na fabrycznie gruntowanych podłożach i profi-laktyka ich konserwacji*, Toruń 1988.

B. Rouba, *Leinwandstrukturanalyse*, „Restaurator-enblätter”, T. 13, 1992, s. 79–90.

M. Roznerska, *Techniki malarskie małych mistrzów holenderskich*, Toruń 1991.

M. Roznerska, M. Kiepuszewska, *Promienie rentge-na w badaniu dzieł sztuki*, Toruń 1991.

M. Roznerska, P. Mikołajczyk, *Malarstwo ścienne, zniszczenia i przyczyny ich powstawania*, Toruń 1995.

B. Rouba, *Untersuchung der Wärmeempfindlich-keit von Malschichten*, „Restauro” 1992, z. 3, s. 148.

J. Wolski, *Zwei Marienbilder aus dem Hauptalter der Pfarrkirche in Biechowa*, „Maltechnik” 1975, z. 2.

J. Wolski, B. Rouba, *Retusche mit Acrylkunstharz-farben*, „Maltechnik–Restauro” 1977, z. 3–4.

B. Rouba, *Konserwacja obrazu Z. Stryjeńskiej*, „Ochrona Zabytków” 1980, nr 1.

M. Roznerska, Z. Rożłucka, *Badania nad utrwalaniem pudrujących się malowideł ściennych spoiwami z wybranych żywic akrylowych*, AUNC, Zabytko-znawstwo i Konserwatorstwo XX, z. 2, 1993, s. 173.

ZAKŁAD KONSERWACJI ELEMENTÓW I DETALI ARCHITEKTONICZNYCH

Kierownik: prof. dr hab. Wiesław DOMASŁOWSKI

Zakład jest jednostką prowadzącą studia o specjalności: konserwacja i restauracja rzeźby kamiennej i elementów architektonicznych.

Utworzenie Zakładu w 1969 r. poprzedziły wieloletnie badania i prace konserwatorskie grupy pracowników ówczesnej Katedry Technologii i Technik Ma-

larskich dotyczące zabytków z kamienia, metali, drewna i szkła (m.in. pilastry kamienne Kaplicy Zyg-muntowskiej, kamienny portal Domu Eskenów w To-runiu, portal kamienny z Ołbina we Wrocławiu, mar-murowa tumba bp. Piotra Bnina we Włocławku). Od momentu powołania Zakładu kieruje nim Wiesław Domasłowski. Pracownikami, którzy wraz z nim tworzyli zręby reprezentowanej przez Zakład specjalności są dr Bożena Soldenhoff, mgr Maria Rudy (konserwa-torzy zabytków) i dr Janusz Krauze (chemik).

Obecnie Zakład zatrudnia czternastu pracowników naukowo–dydaktycznych, wśród których znajdują się zarówno konserwatorzy zabytków, jak i chemicy i artyści–rzeźbiarze tworząc pracownię artystyczną, której kierownikiem jest art. rzeźb. Józef Szczyпка, ponadto sześciu pracowników naukowo–technicznych i inżynier-ryjno–technicznych. Jeden z pracowników Zakładu jest ekspertem UNESCO, czterech zaś rzeczoznawcami Mi-nisterstwa Kultury i Sztuki. Powołanie Zakładu zinten-syfikowało badania naukowe i prace konserwatorskie, których merytoryczny i metodyczny dorobek wprowadzany był do procesu dydaktycznego i jednocześnie stawał się stymulatorem dalszych prac naukowych. W wieloletnim dorobku naukowym i konserwatorskim Zakładu szczególnie duże znaczenie mają:

— wyniki badań nad migracją i rozdziałem fazo-wym roztworów żywic sztucznych w kamieniach i nowymi masami do odsalania zabytków,

— wyniki badań nad: zaprawami do uzupełniania ubytków w kamieniach i spoinowania murów, a tak-że nowymi metodami strukturalnego wzmacniania i hydrofobizacji.

6. Zakład Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych. Konserwacja rzeźby kamiennej. Fot. W. Górski, A. Skouroński
6. Department of the Conservation of Architectonic Elements and Details. Conservation of stone sculpture. Photo: W. Górski, A. Skou-roński

Umożliwiły one opracowanie lub zasadniczą modyfikację metod konserwacji kamiennych obiektów zabytkowych obejmującej kompleksowo cały proces od wstępnego wzmacniania i usuwania nawarstwień po strukturalne wzmacnianie i hydrofobizację. Równolegle prowadzono badania nad nowymi metodami konserwacji ceramiki, szkła drewna i metali, które przyniosły także wiele cennych wyników.

Opracowano również kilkadziesiąt ekspertyz konserwatorskich dot. zabytków polskich i zagranicznych (Niemcy, Francja, Austria, Algieria, Egipt, Jugosławia, Bułgaria, Grecja, Indie, Luksemburg, Kambodża, Wyspa Wielkanocna, Czechosłowacja).

Zakład kształci specjalistów w zakresie konserwacji i restauracji elementów i detali architektonicznych. Nauka obejmuje konserwację kamienia, ceramiki, szkła, metali i drewna. Plan studiów został tak skonstruowany, by absolwenci zdobyć mogli podstawową wiedzę o naukach przyrodniczych (zwłaszcza geologii z petrografią, chemii, materiałoznawstwa), a także odpowiedni stopień umiejętności artystycznych i technicznych oraz metod konserwacji. Takie przygotowanie ma im umożliwić właściwe wykonanie zabiegów konserwatorskich i prac dokumentacyjnych w zakresie konserwacji i restauracji, a także rekonstrukcji zabytków rzeźby kamiennej oraz elementów i detali architektonicznych.

Wybór ważniejszych publikacji wyników badań i prac konserwatorskich pracowników:

W. Domasłowski, *Badania nad strukturalnym wzmacnianiem kamieni roztworami żywic epoksydowych*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria B., t. XV, Warszawa 1966.

W. Domasłowski, *The mechanism of polymer migration in porous stones*, (w:) *Wiener Berichte über Naturwissenschaft in der Kunst*, 1987/88, 4/5, s. 403–425.

W. Domasłowski, *Badania nad technologią hydraulicznych zapraw wapiennych*, (w:) *Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci Leonarda Torwira „Problemy technologiczno-konserwatorskie malarstwa i rzeźby”*, 9–10 listopada 1992, Toruń 1992, s. 98–110.

J. Krauze, *Sarkofagi cynowe. Problematyka technologiczno-konserwatorska*, Toruń 1995.

J. Ciabach, *Badania dotyczące starzenia i stabilizacji współczesnych werniksów malarskich*, Toruń 1993.

J. Ciabach, *Właściwości żywic sztucznych stosowanych w konserwacji zabytków*, skrypt, Toruń 1991.

B. Soldenhoff, *Wzmacnianie drewna roztworami żywic termoplastycznych*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, XI, 1987, s. 77–103.

J. Gembal, *The capability of ultrasonic method for fine art stone object investigation*, (w:) *Vth Internatio-*

nal Congress on deterioration and conservation of stone, Lausanne, 26–27.09.1985, s. 49–54.

J. Łukasiewicz, *The application of silicone products in the conservation of volcanic tuffs*, (w:) *Proceedings of the International Meeting, Easter Island, Chile, October 25–31, 1990*, s. 191–202.

M. Kęsy-Lewandowska, *SO₂ adsorption on limestones* (w:) *Proceedings of the 1st International Symposium, Bari 1989 „The conservation of monuments in the Mediterranean Basin”*, s. 379–381.

Profilaktyczna konserwacja kamiennych obiektów zabytkowych, praca zbiorowa, Toruń, wyd. II, 1993, oraz *La Conservation preventive de la pierre*, UNESCO 1982.

ZAKŁAD KONSERWACJI PAPIERU I SKÓRY

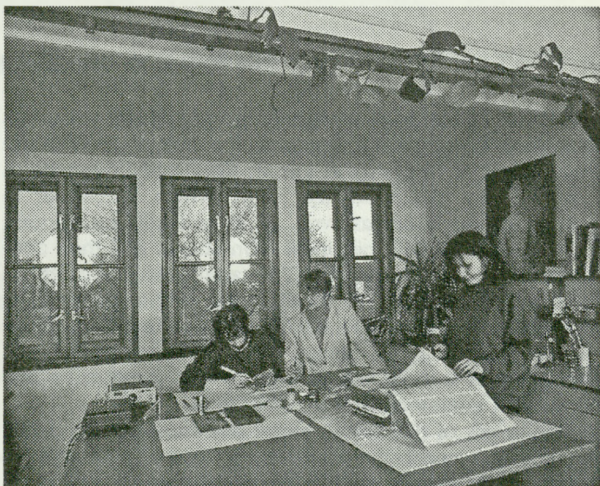
Kierownik: prof. dr hab. Alicja STRZELCZYK

Zakład jest jednostką prowadzącą specjalność: konserwacja i restauracja papieru i skóry.

Zakładem wyłonionym w 1969 roku z reorganizowanej wówczas Katedry Technologii i Technik Malarskich od początku kierowała A. Strzelczyk.

W skład zespołu wchodzi dziewięciu pracowników legitymujących się wykształceniem konserwatorskim oraz dwóch mikrobiologów.

Badania naukowe dotyczą mechanizmów biodegradacji i dezynfekcji papieru, skóry, pergaminu, a także skór archeologicznych, malowideł ściennych i sztalugowych. Spośród najważniejszych osiągnięć w dziedzinie konserwatorskiej należy wymienić metody konserwacji kurdybanów, obiektów sztuki Dalekiego Wschodu oraz dokumentów i pieczęci woskowych, a także metody uzupełniania ubytków w grafikach i starych mapach oraz metody konserwacji kart

7. Zakład Konserwacji Papieru i Skóry. Ćwiczenia z konserwacji książki. Fot. W. Górski, A. Skowroński

7. Department of the Conservation of Paper and Leather. Courses in book conservation. Photo: W. Górski, A. Skowroński

pergaminowych a także oczyszczania i regeneracji skór archeologicznych. W toku są także prace nad podatnością mikrobiologiczną kamieni wzmacnianych żywicami sztucznymi i mechanizmami biodegradacji zabytków pergaminowych oraz zniszczeniami papieru w książkach i grafikach (foxing i puszysta destrukcja).

Badania te prowadzone są w oparciu o własną bazę laboratoryjną i przy współpracy z szeregiem ośrodków zagranicznych — m.in. Uniwersytetem w Oldenburg i Westfälisches Museumsamt—Zentrale Restaurierungswerkstatt Gelsenkirchen.

Pracownicy Zakładu prowadzą wszystkie zajęcia stanowiące trzon programu studiów specjalistycznych z zakresu konserwacji i restauracji papieru i skóry. W ramach tego programu studenci zapoznają się z metodami konserwacji obiektów na podłożu z papieru i skóry tj. książek, dokumentów, pieczęci woskowych, grafiki, akwarel, pastel, kurdybanów, skór archeologicznych oraz zabytkowych skórzanych ekwipaży jeździeckich. Poza tym w Zakładzie odbywa się szereg zajęć dotyczących biodegradacji i dezynfekcji obiektów zabytkowych przeznaczonych dla innych specjalizacji kierunku „Konserwacja i Restauracja dzieł sztuki” oraz specjalizacji na innych wydziałach, jak archeologia, archiwistyka i bibliotekoznawstwo.

Wybór ważniejszych publikacji wyników badań i prac konserwatorskich pracowników:

H. Rosa, A. B. Strzelczyk, *Parchment — Report on the Conservation and Scientific Methods Developed in the Laboratory of Paper and Leather Conservation at the Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland*, (w:) *Pergament, Geschichte — Struktur — Restaurie-*

rung — Herstellung, wyd. Peter Ruck, Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen 1991, s. 253–261.

A. B. Strzelczyk, *Środki i metody zwalczania grzybów i owadów na zabytkach z papieru i skóry*, (w:) *Konserwacja zbiorów bibliotecznych*, Warszawa 1992, s. 71–82.

E. Jabłońska, *Erganzung von Fehlstellen in Wachsiegeln*, (w:) *The Papers of the Conference on Book and Paper Conservation, Budapest 4th — 7th September 1990*, Budapest 1993, s. 94–96.

M. Wojtczak, *Charakterystyka technik wykonania wybranych typów zabytków sztuki wschodniej na papierze i tkaninie*, (w:) *Naukowe podstawy ochrony i konserwacji dzieł sztuki oraz zabytków kultury materialnej*, Toruń, 1993, s. 334–346.

M. Wojtczak, *Conservation and restoration of early wallpapers from Kraków*, (w:) *The Papers of the Conference on Book and Paper Conservation, Budapest 4th — 7th September 1990*, Budapest 1993, s. 53–54.

H. Rosa, *Przyczyny zniszczeń skór kurdybanowych*, cz. I. *Omówienie zniszczeń zabytkowych kurdybanów na wybranych obiektach*, cz. II. *Analiza zniszczeń zbadanych kurdybanów*, (w:) *Naukowe podstawy ochrony i konserwacji dzieł sztuki oraz zabytków kultury materialnej*, Toruń 1993, s. 365–401.

H. Rosa, L. Gussmann–Bannach, *Konservierungsversuche an archäologischen Leder*, „Arbeitsblätter für Restauratoren” 1933, z. 1, s. 85–95.

A. B. Strzelczyk, J. Karbowska, *Mikrobiologiczny rozkład zabytkowych pergaminów*, „Postępy Mikrobiologii”, XXXII, 1993, 1–2, s. 19–32.

A. B. Strzelczyk, J. Karbowska, *The Role of Microorganisms in the Decay of Parchment*, „Acta Microbiologica Polonica”, vol 43, 1994, nr 2, s. 165–174.

The Fiftieth Anniversary of the Toruń Conservation School

A Chair of Historical Monuments and Conservation was founded by professor J. Remer at the end of 1945 in the Department of Fine Arts at the M. Kopernik University in Toruń. Today, this academic centre which specialises in training conservators as well as in research concerning sciences dealing with historical monuments and their conservation is fifty years old. The anniversary creates an excellent opportunity for recalling the origin, programme premises and present-day activity of the centre and, above all, for presenting its current research accomplishments. This purpose is to be served both by the introduction and the articles contained in our publication.

The origin of the Toruń centre dates back to an earlier era, and is connected with the Stefan Batory University in Wilno where already in 1922 the protection and conservation of historical monuments was part of the didactic programme of the Department of Fine Arts which included only general and theoretical aspects of the issue. The second world war put a halt to the activity pursued by Wilno University while the post-war shifting of state frontiers

compelled both professors and students to make their way to Toruń where they comprised the core of the newly founded University (1945). Here, many of the scientific and didactic projects initiated in Wilno, including courses on the conservation of historical monuments, were continued by J. Remer and S. Narybski who before the war lectured at the Stefan Batory University. Initially, the programme closely resembled the one followed in Wilno. The courses did not propose a distinct specialisation but supplemented the general programme of the Department of Fine Arts, whose prime intention was to train artists. Nonetheless, already in 1947 the opening of a Workshop of Painting Technology, headed by I. Torwirt, essentially expanded courses on the conservation of historical monuments so as to prepare the students for the practical conservation of sculpture and painting. From that time on, the programme offered by the Department of Fine Arts disclosed a clear-cut distinction between the group of didactic courses concentrated on the training of artists and those dealing with conservation research and undertakings. In 1950, the De-

partment introduced two separate types of courses — artistic-pedagogic and conservation-museum. The latter was soon divided into three specialisations: conservation, museums and the technologies and techniques of painting. The first specialisation prepared the staff of conservation offices for research and documentation. The second specialisation enabled students to become members of a professional museum personnel. Finally, the third specialisation guaranteed the winning of knowledge and skills necessary for the practical conservation of paintings and sculpture. Final changes which took place in 1969 ensured a uniform organisational framework for all units of the Department which take part in the training of conservators and museum personnel, and conduct suitably oriented research. Due to subsequent transformations and slightly later modifications, the Institute of Historical Monuments and Conservation now contains seven departments: Painting Technologies and Techniques, the Conservation of Paintings and Polychrome Sculpture, the Conservation of Paper and Leather, the Conservation of Architectonic Elements and Details, Conservation, Museums, and the History of Art. This structure is supplemented by a separate Photographic Atelier. The Institute trains about 300 students and employs 70 lecturers representing various specialisation as well as over 30 members of the technical and administration staff. The didactic programme takes into consideration two trends:

1) the Conservation and Restoration of Works of Art, with three specialisations:

- paintings and polychrome sculpture
- paper and leather,

- stone sculpture and architectonic elements;
- 2) the Protection of Cultural Property, with two specialisations:
 - Conservation,
 - Museums.

Thanks to such an expanded and interdisciplinary structure, based on a number of laboratories and art ateliers, the Institute has created not only a foundation for supporting its didactic activity but also an efficient research workshop which serves the implementation of wider scientific projects concerning primary problems of conservation. In this way, an organic unity of scientific research and didactics has been achieved. Such a structure makes possible a creative development of a conception, launched already in the previous century, of the exploitation of the methods and results of the exact sciences, and, in particular, chemistry, physics and biology, for the examination of the history of art and the perfection of the methods and measures of conservation diagnostics and theory. The Toruń centre developed this conception in a consistent and dynamic manner, primarily in a well-organised institutional sense without, however, abandoning any of the valuable elements of the traditional workshop of the conservator, artist or researcher who applies methods provided by the humanities.

The didactic programme of the institute has been adjusted to this interdisciplinary research structure. It allows the students to become acquainted both with the elements of the humanities and the exact sciences, and to win technical and artistic skills